

PAISATGE EMOCIONAL
(CONVERSA AMB J. PÉREZ MONTANER)

Miquel Martínez

COMPARTESC AMB EL POETA JAUME PÉREZ MONTANER un ben curiós paral·lelisme: els dos som de la Marina Baixa i vivim al mateix barri de la ciutat de València (Benimaclet). Som veïns. Tenim la primera de les nostres converses una vesprada calorosa de juny. Parlem en el saló de la seua casa, amb la poca llum que penetra per les persianes baixades; s'agraeix la penombra; beguem aigua fresca.

Porta molts anys escrivint, però, matissa, de manera intermitent. La seua dedicació no és plena, perquè es guanya la vida amb una altra cosa, com a professor de literatura. “Viure de la literatura, en aquest país, és pràcticament impossible”, assegura. De menut ja li agradaven els versos. Quan estudiava es va presentar a alguns concursos; en va guanyar premis i n'aconseguí algun accèssit.

El primer llibre el fa quan ja es troba treballant als Estats Units com a professor universitari. El va presentar a la primera edició dels Premis Octubre. No va guanyar, però agradà i Eliseu Climent li va proposar la seua publicació un any després. Llavors el va treballar a fons i així va sorgir l'any 1976 *Adveniment de l'odi*.

Va nàixer a l'Alfàs del Pi l'any 1938, a les acaballes de la Guerra Civil. Recorda que comparteix amb Lluís Alpera i Josep Palacios l'any d'arribada al món. La seua família era més aviat pobra; amb molts patiments va poder estudiar. Féu la carrera de Filosofia i Lletres. Mentre estudiava a la Universitat de València va ser detingut, junt a una cinquantena de persones. Motiu? Repartir octavetes en solidaritat amb els miners asturians en vaga: era l'any 1962. Li van caure dos anys de presó; en va complir 15 mesos, entre València,

Carabanchel i Càceres. Recorda un detall d'humanitat i compromís: a la presó anaren a examinar-los dos professors. Quan va eixir, tingué d'anar-se'n al Sidi Ifni per fer la mili. Després acabà la carrera.

A la seua terra de naixement, l'Alfàs, va viure poc de temps, però hi tornava cada estiu, repartint el temps amb Altea, on també vivia la seua família. Entre una i altra població, hi ha un paratge especialment entranyable per a Jaume, el racó de la platja de l'Albir. "Hi anàvem en carro, passàvem el dia i la nit, nadàvem i féiem paelles". L'hivern el passava a Benimantell, primer, i després a Alcoi. Reflexionem sobre la importància del paisatge, dels paisatges, en l'obra del poeta. "Les vivències es reflecteixen a través del paisatge. Sobretot el de la Marina Baixa; la costa i la muntanya (Aitana, però també l'Alcoià). I Amèrica, la del nord (Nova Iork, Oregon) i la del sud (Ecuador i Perú)". I la mar? "La mar, que ocupa el territori més profund, més amagat, en la zona preconscient, és la Mediterrània, i forma part, de manera continuada, de la meua poesia". Els oceans Atlàntic i Pacífic són impressionants, però no tenen la mateixa importància dins seu ni en la seua obra. Reconeix que té la capacitat de sentir-se integrat allà on viu i li paguen dignament. També a València, on, tanmateix, no deixa de sentir-se, d'alguna forma, "foraster, del poblet". En el seu recorregut vital hi ha els pobles de la seua infantesa (L'Alfàs del Pi/ Altea) i les ciutats (Alcoi/ València). "El paisatge juga un paper important".

Confessa que es du molt bé amb la seua obra; no torna massa a ella, només quan ha de fer una lectura de poemes. Diu que la major part la deixaria com està, però s'ho pensa millor i admet que "si tinguera temps, en faria una sèrie de canvis".

Vull que em parle de la relació entre les seues facetes: poeta i professor de literatura a la Universitat de València. Li dic que no trobe indispensable, per a ser bo, ser escriptor a temps total. Pots treballar a una companyia d'assegurances i tindre temps per a fer una bona obra, precise. Diana! "Wallace Stevens treballava precisament a una companyia d'assegurances... i per a mi és un dels millors poetes de la Història de la poesia".

Considera que el tipus d'ensenyament que ha tingut Espanya "ha estirilitzat la creativitat de professors i estudiants". Li ve a la memòria una reflexió de Carlos Bousoño: els joves estudiants que volien ser escriptors anaven a la facultat de Lletres però acabaven especialitzant-se en els pronoms reflexius. Adverteix que per una banda ha anat la tasca acadèmica i per una altra la creativa. Als EE.UU, però, trobà una fórmula més moderna, perquè s'hi feia èmfasi en la creativitat literària. Aquelles universitats tenen escriptors residents que ensenyen com fer poesia, novel·la o assaig. Açò està bé, però vull que JPM reflexione, des de la perspectiva del poeta, sobre la dialèctica entre les seues tasques de professor i escriptor. Jo mateix vaig passar molt de temps atorgant-li al periodisme un valor subaltern envers la literatura, tot i viure de l'esmentada professió; ama-

gava dins meu un autèntic desig, el de *triomfar* com a periodista. Fins que ho vaig acceptar i des d'aleshores els meus *jos* literari i periodístic es reconeixen, es respecten i s'ajuden en allò que poden. I en el cas de Jaume? “No he viscut mai una dicotomia entre ensenyar i escriure. Són facetes que han anat lligades i relacionades. Una part molt important de les meues lectures les he tingudes per la meua tasca de professor, i això ha resultat molt enrequidor. Qui ho contraposava era el sistema tradicional de l'ensenyament de l'Estat a Espanyol. Recordem allò de *autor, vida y obras*. Per contra, als Estats Units els estudiants venien a classe amb la novel·la llegida.” I encara hi ha més, “La professió de professor ha enriquit molt la forma de posar-me davant la pantalla de l'ordinador”. Jaume Pérez Montaner va voler ser professor des del primer moment. I em recorda, connectant amb el procés personal que adés referia, que també el periodisme té una part creativa, gens renyida amb la literatura.

Sempre he cregut que l'autèntica vocació de l'escriptor és reflexionar, i JPM em confessa que a això dedica el seu temps, ara que s'acaba de jubilar. També al *dolce far niente*. Diu que encara no ha trobat un altre sistema per substituir la vida tan reglada de quan era professor. Ja arribarà, pense, encara que siga un *no sistema*; i, com sabem, qui acumula reflexions omplirà papers; la literatura, en aquesta nova etapa de la seua vida, estic cert que prendrà un tarannà plural i es revestirà de formes diverses.

La terrible imminència

Mentre nosaltres parlem en l'acollidora penombra del saló en un dia molt calorós de primavera, Isabel Robles, la seua dona, també professora i poeta, està treballant al pis de dalt. Com afecta compartir la vida amb una persona que també és creadora? “Ella va començar a escriure més tard que jo, però m'agrada perquè sovint és per a mi una bona ajuda. Isabel és la primera lectora dels meus textos, i m'ofereix els seus comentaris... i a l'inrevés també funciona la cosa. Faig el mateix amb alguns amics, tot i que no sempre acceptem els suggeriments, però és bona cosa poder comptar amb eixes altres visions”. Han passat els anys i Elsa, la filla de JMP i IR, que cuidava algunes hores del meu fill Miquel quan era menut, és professora de dibuix a Puçol. Miquel, el seu fill, també va fer Belles Arts. Els dos han eixit creatius, però amb una altra disciplina artística a la dels pares.

Em diu que també Xelo i jo compartim la professió periodística. Un altre paral·lelisme, pense, entre les nostres vides.

Quan escriu? Té alguna hora preferida? Abans escrivia més per la nit; en altres èpoques ha matinat. Evoca les recomanacions de Foix i Brossa, recordant els primers moments del dia, quan les excruciacions de l'inconscient poden vessar-se en la literatura. Sí, li dic, quan els móns del somni i de la vigília tenen

un tel de contacte, un moment privilegiat per tocar-se. Li conte que el meu moment més intens i més lúcid de reflexió es produeix entre les 7 i les 8, entre el moment d'afaitar-me i arribar en metro a la ràdio. Es queda mirant-me amb els seus ulls blaus, una barreja de noblesa en estat pur i de sàvia sornegueria de la Marina, i conclou, "Sí, per a escriure el matí és millor".

No sé com apareix Maiakovski en la nostra conversa. JPM pensa que la visió de la literatura en general al País Valencià s'ha comportat d'una forma maniquea, per eixemple amb Lluís Alpera. "Es podia escriure d'una altra forma? Calia fer això! Una altra cosa hagués estat posar-se al costat de Franco. Un maniqueisme que encara continua. Quan apareix aquella literatura anomenada de compromís, la gent es posa en guàrdia... sobretot els Guardians... com si aqueixa temàtica social i política no formara part, de la vida quotidiana, tant com l'amor". Està convençut que la societat, a nivell internacional, experimenta una dretanització. Troba que la caiguda del mur de Berlín va ser perjudicial per a l'esquerra en molts aspectes. "Havia de caure! Però també significà la caiguda d'una altra *possible* forma de vida. Una *altra forma de vida* que la URSS havia traït... però mantenia a milions de persones esperant una alternativa. Ara, quatre grans capitalistes, el mercat, han produït la crisi que pagaran els de sempre". I com afecta al poeta la seua posició de compromís? "Tenia una esperança en l'esquerra que ara és difícil de tindre. Vaig anar a Rússia després de la caiguda del Mur i em va entristir molt, també Cuba. Vull ser optimista. Al final alguna cosa eixirà. Chávez, Morales? Viuen un moment històric diferent al nostre. Mana el Mercat". El món de la praxis política, l'esdevenir de les utopies, el solatge en la vida i obra del poeta. "Hi ha una dosi de pessimisme diluït... perquè la vida la veig de vegades més curta, i trobe més imminent la mort; la imminència sempre és terrible".

S'han fet les set. Li propose deixar-ho ací, en la fase de verbalització d'un estat emocional lúcid. Somriu i em diu que això sembla una sessió de psicoanàlisi. "Per als dos", dic. N'estem d'acord. M'acompanya a la porta; el jardinet menut, la vesprada immensa.

El dur desig de durar

Hui es dilluns, 14 de juny, el temps fa carasses. Quan arribe a casa de Jaume Pérez Montaner el sol llueix. L'altre dia, parlant per telèfon, li vaig dir que podríem haver fet un viatge a la Marina, per visitar l'Alfàs i Altea, els llocs que marquen la seua infantesa. Admet que no estaria malament, tot i semblar-li més una proposta cinematogràfica, però la bona qüestió és que ja no queda cap de les cases en què hi va viure de menut. Per a mi aqueixa pèrdua té una certa dimensió dramàtica. Jaume troba una altra forma d'elaborar-la. "A un poble com l'Alfàs, però també la Vila, tant vinculades amb el turisme, s'han venut

moltes coses. De tota manera, la meua casa era una vivenda de treballador del camp, amb l'entrada per al carro. La pèrdua es dóna en molts aspectes de la vida". Més que la pèrdua simbòlica de les cases de la família, són altres coses les que el fan sentir-se com un estrany en aquest món. Li dic que mort Déu i mortes les utopies... sembla que vivim l'era sagrada de les tecnologies. "Les grans utopies del modernisme –adverteix- no han desaparegut, s'han ajornat, tot i que a Europa les em perdudes de vista".

La pèrdua, de nou la pèrdua. Deia l'altre dia que la imminència de la mort resultava terrible."La imminència de la mort... la mort és deixar de ser en un món que, a pesar de tot, és bonic... vols viure, continuar". Reflexiona: "Passen els anys i desapareix gent, coses... i jo em pregunte, i jo quan?, a mi no?".

Al seu últim llibre, *Solatge* (2009), diu "la mort és sempre indescriptible". Per què? "No la coneixem. Qui es mor és sempre l'altre; quan mors ja no comptes. La mort pròpia és la més terrible. No es pot dir". I, tanmateix, cal intentar-ho. També destaca al mateix poemari que "la paraula és l'única defensa". Hem entrat en matèria. "La paraula és allò que tens a favor teu, com una vicària permanència. Recorde aquella frase del poeta surrealista francès Paul Eluard, 'el dur desig de durar'. Tots volem durar i davant d'això està la finitud. També Unamuno preguntava, envejós de les seues paraules, si elles anaven a continuar una vegada ell hagués abandonat aquest món. Va ser Jacques Lacan qui va reprendre aquelles paraules d'Eluard".

Farà deu o dotze anys que JPM va entrar en contacte amb les teories psicoanalítiques. Creu que n'hi ha un reflex en els últims llibres. A partir de *Màscares* (1992), també en els altres tres poemaris, *Fronteres* (1994), *Oblit* (1996), i *Solatge* (2009). Ha llegit prou de Freud i Lacan. També l'obra del filòsof eslovè Slavoj Žižek, un pensador actual que combina la filosofia clàssica (Kant, Hegel) amb Lacan, i el marxisme. És un pensador postmarxista que també té un gran coneixement de la cultura popular. L'escriptor treballa allò que la psicoanàlisi denomina els personatges de cadascú. "Tractar d'arribar al fantasma. Saber qui som, conèixer els nostres límits. No m'he psicoanalitzat mai, no he tingut eixa necessitat. Com reconeix el mateix Freud, la literatura, la poesia, s'avança a la psicoanàlisi com a teoria. Ja trobem els antecedents de la teoria psicoanalítica en la literatura i la filosofia gregues. Shakespeare és el pare de Freud. Sí, trobe que el poeta s'avança al psicoanalista. Ara bé, la psicoanàlisi pot ajudar als estudis literaris".

Això que diu Jaume Pérez Montaner em recorda el que va reflexionar Maria Zambrano, en paraules de Clara Janés, "*Lo dejó escrito. Dijo concretamente, refiriéndose al poeta, que comunica el secreto pero no alcanza a descifrarlo*".

A *Solatge* hi apareixen varies cites de Rilke. És per a JPM un dels poetes importants? "És un dels grans poetes". I aquells que més han influït, en ell i la seua obra? "César Vallejo, Pablo Neruda. També E.e.Cummings, Wallace

Stevens, entre altres. I d'una manera indirecta, Vicent Andrés Estellés. Dic indirectament perquè ja m'agradaria a mi escriure com Estellés. Voldria afegir en la nòmina de poetes admirats Ausiàs March, Foix, Carles Riba, d'una manera especial, però també Gabriel Ferrater, Pere Gimferrer, coses d'Espriu". Recorde que durant molt de temps alguns presentaven com a gustos incompatibles les obres de Vallejo i Neruda. "I n'hi havia els qui es posaven amb Juan Ramón Jiménez, i a mi m'agradava; sense oblidar Antonio Machado!".

Amb la perspectiva que donen els seus setanta-dos anys, creu que la seua obra ha sigut reconeguda? "No ho crec en absolut. Al País Valencià vivim una doble o triple marginació; som la perifèria de la perifèria. Els escriptors en català al País Valencià som inexistents; tret de l'atenció que ens paren ací alguns amics, i uns altres al Principat o a les Illes. Tenim ben poca cosa si en la teua terra comencen per ignorar-te a tu i a altra gent. Les possibilitats que la teua obra hi arribe a ser valoritzada són escassíssimes. Parlar d'això resulta difícil... Pense que els poetes que escriuen en espanyol tenen més possibilitats que nosaltres, fins i tot que els escriptors en català de Catalunya i les Illes. Ací el reconeixement el trobes en alguns cercles, entre alguns amics". JPM aborda aquesta sèrie de reflexions amb serenitat i lucidesa. "Ni al País Valencià ni al Principat n'hi ha pràcticament crítica literària. Pots trobar-te ressenyes; i només en una minoria de les ocasions estan bé. No hi ha gent especialitzada per exercir la crítica literària. Tenim mancança de revistes especialitzades. Podem aspirar a aparèixer de volta en quan en una ressenya de *Postdata* o a *El País. Caràcters*, la revista de la UV, també resulta limitada. I *L'Aiguadolç* només publica un número l'any; és una excepció, tant de bo que hi hagueren moltes més *excepcions* com aquesta. Com dic no hi ha massa gent especialitzada en crítica literària". Potser també en aquest sentit hi ha massa dependència del món universitari? Jaume Pérez Montaner creu que als països anglosaxons, al nord d'Europa, a França inclús, distingeixen clarament entre ressenya, crítica literària com a gènere i els estudis acadèmics. Considera que ací només es conrea la ressenya (i sovint són poetes, novel·listes, professors que s'hi ocupen) i els estudis acadèmics. Per continuar troba la senda de la ironia esmolada. "Tradicionalmet l'estudi universitari s'ocupa d'escriptors morts, que són aquells que no poden protestar; als vius ni s'acosten. Recorde el que va dir Brossa en unencontre sobre aquesta qüestió; deia, precisament, que, per ocupar-se només del poetes morts, el món acadèmic resultava *necròfil*. Hi havia gent de la universitat que en escoltar-lo es va quedar parada, però tampoc va saber contradir-lo. No cal oblidar que el món universitari forma part de l'*establishment*, perquè té un cert poder". Parlàvem abans del reconeixement del treball literari, de la seua obra. No troba que al Principat els escriptors valencians també pateixen una mena d'invisibilitat? "Som molt invisibles per al Principat. Als escriptors valencians se'ls ignora. Tenen a dos o tres, per no donar-los maldecaps. Més visibles

resulten els escriptors illencs, però aquests estan molt promocionats pel seu Govern; com també fa l'Institut Cervantes amb els escriptors en castellà; per cert, ja podria promocionar-nos als escriptors en català. Però com deia, des del Principat se'ns ignora. Allà no resulta fàcil trobar llibres d'autors valencians, i també passa a l'inrevés; n'hi ha una gran comunicació". A més de les raons que acaba d'assenyalar, li plantege que potser també hi ha una mena de concepció *centralista* al Principat, que explica part d'aqueixa invisibilitat. Tot envoltat, això sí, d'una retòrica unitarista. "Passa també en el terreny de les traduccions. Conec casos d'autors traduïts per gent d'ací que després són traduïts també al Principat tot dient que és la primera vegada. Isabel i jo vam traduir Anne Sexton. També E.E.Cummings. Recentment s'ha publicat una traducció d'aquest autor i s'ignora la publicació prèvia a València. Per què? Sembla que no representem res en la cultura catalana. Això és roí també per a d'ells. En la història de la literatura, a Maria Beneyto, ara un poc més reconeguda, li dediquen una misèria de pàgines; passa el mateix amb Enric Valor. N'hi ha, però, algunes excepcions: Vicent Andrés Estellés, sobretot; també Joan Fuster, però no excessivament".

A Jaume Pérez Montaner la traducció li resulta tan atractiva com difícil. Adverteix que has de posar-te dins la pell de l'autor i després traslladar-ho tot de la manera més atractiva. D'alguna manera el fas teu, amb les teues paraules, que s'ajusten el màxim possible al text original. Com si estigueres creant el poema.

Quan m'acompanya a la porta comprovem que ha plogut.

Un Proust valencià?

Recorde les *Cartes de Rilke a un jove poeta*. Quins consells donaria als joves creadors? No es considera la persona més adequada per a donar consells. Però posats en la tessitura, recomana sinceritat a l'hora d'escriure, llegir moltíssima literatura, saber que en el fons estem dins d'una tradició i no ens en podem fugir, però podem intentar anar més enllà, fer alguna cosa diferent. "Sí, crec que el jove poeta ha de tindre l'ambició de voler anar més lluny. Ser autocrític, llegir molt i trencar". Torna a tindre sentit recuperar en aquest punt la perspectiva psicoanalítica, el coneixement personal. "Com a escriptor em convé conèixer els meus límits, per saber on puc arribar. Carles Riba ho deia en una elegia, 'Per a entrar-hi, cal el cap cot i l'atreviment'. Per a entrar-hi en la cova de la poesia. Veig una estreta relació entre l'escriptor i el lector; en gran part s'ha d'inspirar en la pròpia literatura. Hi ha la dialèctica entre experiència vicària i els poemes d'uns altres creadors que han escrit abans que jo". Marcel Proust, en el seu llibre sobre la lectura, ve a dir que la literatura que llegim és només el gran peràmbul, allò que ens incita... a viure, a escriure.

Quina impressió té de la seua obra? "Tinc la impressió d'haver fet molt poc. Com a mínim, però, igual que els altres escriptors, amb una capacitat d'influència

mínima. Però qui ha de fer una valoració sobre la meua obra són els altres. La meua sensació és que no he fet el llibre que m'haguera agradat fer; m'he quedat a mig camí. I, ahora, estic content dels llibres que he escrit. Considere que falta atreviment, apuntar més alt. Crec que la meua relació amb la llengua afecta... Els valencians hem rebut una educacion en castellà. No és el cas dels escriptors a França o Anglaterra. La nostra llengua, al País Valencià, no ha estat en contacte amb la creació literària. La gran excepció va ser Fuster, amb una prosa molt bona per a ús diari. Com podíem nosaltres tenir un Proust?". Bé, li dic, tenim Josep Pla. Pense que *El quadern gris* n'està a l'altura. "Sí, *El quadern gris*; però el mateix Pla va escriure poca cosa...". Vicent Andrés Estellés. "Crec que Estellés és el gran poeta en català del segle XX. També Salvat-Papasseit, malgrat que va morir molt jove. I Maragall". Recorda que Estellés és un poeta que tenia moltes lectures, "És el gran hereu d'Ausiàs March i el fa reviu en els seus versos".

Fa poc, amb motiu d'una exposició a l'IVAM, es comentava que el pintor-poeta distingia entre artista i creador, atorgant a aquest últim una categoria superior. "Potser Gaya té raó i està ben feta eixa distinció; perquè el creador realment és l'autor d'una obra trencadora, aporta una radicalitat nova". Les arts plàstiques, la música i el cinema es troben en el rerefons de l'obra de JPM, "hi ha una sensibilitat", confeccionant la paleta de colors, les imatges, quan elabora un text poètic. Hi ha la motivació d'un quadre que després forma part del poema. Destaca Joan Miró i Antoni Tàpies. "Eixe detallisme, dins l'abstracció, que et remet a una presència física molt directa; sí, n'hi ha un cromatisme poètic molt influït per la pintura".

Amb quins autors ha mantingut una relació més decisiva? "Especialment estreta amb Joan Fuster i Vicent Andrés Estellés. Amb Joan Brossa també. I de la meua edat, amb Josep Palacios". Considera que la modernitat de la literatura valenciana comença amb Fuster i Estellés, una obra equiparable amb altres llengües.

Què està preparant ara? Poesia, és clar; però també un llibre d'assaig, Precisament sobre la relació de la psicoanàlisi i la literatura. Seran cinc capítols que, tot i gaudir d'autonomia per si soles, comparteixen un denominador comú, "sobretot la diferència i íntima relació entre l'escriptura i el paper de l'intel.lectual, entre l'escriptor i la docència... l'intel.lectual inclinant-se cap a un lloc o cap a l'altre. Relacione aqueixa dialèctica amb els quatre discursos de Lacan. El relacione d'alguna manera amb Foucault. Per Foucault, el discurs és bàsicament saber i poder; en Lacan, veritat i saber, tot i que està ben clara la idea de poder. Per a Lacan, el fons del pensament polític és la burocràcia. Trobe que en català representarà una petitíssima aportació".